

Χαρτογράφηση Εθνικού Οπτικοακουστικού Αποθέματος

Δήμητρα Ν. Κίτσιου (dkitsiou@avarchive.gr)

Προϊσταμένη Τομέα Ανάπτυξης Συνεργασιών και Καθιέρωσης Προτύπων

Δρ. Θεοφανία Αγγελοπούλου (nafagg@gmail.com)

Εξωτερικός συνεργάτης–ερευνήτρια συστημάτων και διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς

Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο

Φραγκούδη 11 & Α. Πάντου, 17671 Καλλιθέα, Ελλάδα, 210 9094700

www.avarchive.gr

Λέξεις Κλειδιά: Κινούμενη εικόνα, ήχος, ερωτηματολόγιο, χαρτογράφηση, οπτικοακουστικό απόθεμα

Περίληψη

Η διάχυση της πληροφορίας που προκύπτει από μια καλή εποπτεία του οπτικοακουστικού αποθέματος της χώρας αποτελεί καταρχήν όφελος των ίδιων των πολιτών. Παράλληλα, η πληρέστερη δυνατή χαρτογράφηση του υλικού και των αναγκών του θα αποτελέσει τον καταλληλότερο οδηγό για τη χάραξη ενισχυτικής πολιτικής σε ζητήματα διαχείρισης.

Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο διάσωσης και ανάδειξης του εθνικού οπτικοακουστικού πλούτου, το Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο έκρινε ως πρωταρχική μέριμνα τον εντοπισμό υλικού κινούμενης εικόνας (με ή χωρίς ήχο) και ήχου που διασώζεται ή παράγεται σε οποιοδήποτε μέσο καταγραφής και το οποίο είτε αποτελεί εθνική παραγωγή είτε ξένη παραγωγή με εθνική ωστόσο σημασία ή με ιδιαίτερο αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία.

Η έρευνα συνίσταται στον εντοπισμό και τη γνωριμία με τον κάτοχο, στη γνώση της ταυτότητας και ιδιαιτερότητας του υλικού, καθώς και στη συλλογή πληροφοριών σχετικών με τις ανάγκες διαχείρισής του, την αναγνωσιμότητα και την προσβασιμότητά του.

Για την επίτευξη των παραπάνω σχεδιάστηκαν δύο επιμέρους δράσεις:

α) η συγκρότηση ερωτηματολογίου απευθυνόμενου προς κάθε πιθανό κάτοχο –οργανωμένο αρχείο, συγκροτημένη συλλογή είτε κάτοχο μεμονωμένων τεκμηρίων οπτικοακουστικού μέσου.

β) η σχεδίαση βάσης δεδομένων για την υποδοχή της πληροφορίας. Βασικές απαιτήσεις, η δυνατότητα για ενημέρωση και αξιολόγηση της πληροφορίας.

Και στις δύο παραπάνω εργασίες μελετήθηκαν επισταμένα σχετικά διεθνή πρότυπα, ισχύουσες συμβάσεις, η καταγεγραμμένη εμπειρία από ανάλογα έργα μεγάλων φορέων στην Ελλάδα και το εξωτερικό, καθώς και το ίδιο το υλικό με τα γνωρίσματά του.

Η παρούσα ανακοίνωση περιγράφει τον τρόπο οργάνωσης και εκπόνησης της δράσης για την χαρτογράφηση του οπτικοακουστικού αποθέματος, από τη μεθοδολογία και τη δομή του ερωτηματολογίου, την ανάγκη για την σχεδίαση και την υλοποίηση βάσης δεδομένων μέχρι και τα πρώτα αποτελέσματα από τις απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο και την πορεία του όλου εγχειρήματος.

1. Εισαγωγή – Το Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο

Το **Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο (ΕΟΑ)** είναι ένας νέος φορέας που συστάθηκε το 2006, με νόμο που ψηφίστηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο (3444/2006). Το ΕΟΑ είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και τελεί υπό την εποπτεία του Υπουργού που έχει την ευθύνη του Τύπου και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Η αποστολή και οι ειδικότεροι σκοποί αναφέρονται αναλυτικά στον ιδρυτικό νόμο. Με λειτουργικούς όρους, αποστολή του ΕΟΑ είναι:

- να διασώσει ή να φροντίσει για τη διάσωση ενός επαρκώς αντιπροσωπευτικού τμήματος της εθνικής δραστηριότητας στον οπτικοακουστικό και ψηφιακό τομέα, και ταυτόχρονα
- να προσφέρει ευρεία και νομικά ασφαλή πρόσβαση σε κάθε ενδιαφερόμενο.

Το ΕΟΑ μεσοπρόθεσμα και προκειμένου να ανταποκριθεί στην αποστολή του:

- προχωράει στη στοχευμένη πρόσκτηση οπτικοακουστικού και ψηφιακού υλικού,
- ενθαρρύνει και συντονίζει ως ο μείζων υπεύθυνος για το χώρο των οπτικοακουστικών αρχείων, τη δραστηριότητα και άλλων οργανισμών που δρουν σε αυτό το χώρο,
- αναπτύσσει στο χώρο της αρχειοθέτησης του οπτικοακουστικού υλικού σημαντική τεχνογνωσία και υποδομές τις οποίες προτίθεται να χρησιμοποιήσει προς όφελος και άλλων φορέων.

Σκοπός του Αρχείου είναι η συλλογή, αρχειοθέτηση, φύλαξη, διαχείριση, συντήρηση, επεξεργασία, παροχή πρόσβασης και αξιοποίηση οπτικοακουστικού και πρωτογενώς ψηφιακού υλικού, με ενημερωτικό-ειδησεογραφικό, ιστορικό-πολιτικό και εν γένει κοινωνικό πολιτισμικό περιεχόμενο σχετικό με την Ελλάδα και τον ελληνισμό, σύμφωνα πάντα με τα ισχύοντα περί προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Σε συνέχεια του ορισμού που περιλαμβάνει ο ιδρυτικός νόμος, αντικείμενο του ΕΟΑ είναι τα τεκμήρια που περιλαμβάνουν κινούμενες εικόνες (με ή χωρίς ήχο), ήχο ή πρωτογενώς ψηφιακό υλικό. Το πεδίο του ΕΟΑ περιλαμβάνει την «εθνική παραγωγή» έτσι όπως γίνεται διεθνώς αντιληπτή, δηλαδή, το υλικό του οποίου ο δημιουργός ή ένας εκ των δημιουργών έχει την έδρα του εντός της ελληνικής επικράτειας (σύμφωνα με την σύσταση της UNESCO για τη διατήρηση της οπτικοακουστικής κληρονομιάς, Βελιγράδι, 27/10/1980), αλλά και το υλικό που σχετίζεται γενικότερα με την Ελλάδα και τον ελληνισμό.

Τα έργα που ανταποκρίνονται στις ανωτέρω προϋποθέσεις έχουν προκύψει από τα διάφορα μέσα επικοινωνίας που χρησιμοποιήθηκαν, ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ως φορείς ποικίλων δραστηριοτήτων (ψυχαγωγία, ενημέρωση, διαφήμιση, πολιτική). Η τηλεόραση, ο κινηματογράφος, μυθοπλασίας και μη, το ραδιόφωνο, ο ηχογραφημένος ήχος, η μουσική, τα πολυμέσα, το video art και τα video games σε οποιοδήποτε μέσο καταγραφής, καθώς και τα Internet Sites (ιστοσελίδες στο Διαδίκτυο) είναι μορφές της δημιουργίας στο χώρο της κινούμενης εικόνας και του ήχου και της πρωτογενώς ψηφιακής παραγωγής. Η αποστολή του ΕΟΑ είναι να διασώσει τόσο τα προϊόντα των ανωτέρω κλάδων, όσο και τα στοιχεία που τεκμηριώνουν τη δραστηριότητά τους.

2. Το έργο της Χαρτογράφησης

Το ΕΟΑ φιλοδοξεί να αποτελέσει τον πόλο συγκέντρωσης του οπτικοακουστικού και πρωτογενώς ψηφιακού υλικού εθνικού ενδιαφέροντος, που θα προσφέρεται από πληθώρα φορέων, φυσικών προσώπων ή άλλων φορέων είτε με τη μορφή πρωτοτύπου είτε με τη μορφή αντιγράφου. Ωστόσο, δεν είναι δυνατόν και δεν προτίθεται να είναι ο μοναδικός πόλος συγκέντρωσης.

Με βάση και τον ιδρυτικό του νόμο το ΕΟΑ:

- οργανώνει την «υποστήριξη των επιμέρους οπτικοακουστικών αρχείων άλλων φορέων με τη μεταφορά τεχνογνωσίας, τη χρήση τεχνολογίας, την καθιέρωση προτύπων και την υποβοήθηση στη συντήρηση και διάσωση υλικού» και
- «παρέχει υπηρεσίες σε κάθε φορέα που διατηρεί αρχεία και συλλογές με οπτικοακουστικό υλικό κατά τη διαδικασία αρχειοθέτησης»

Σε αυτό το πλαίσιο, το ΕΟΑ εκπονεί την συγκεκριμένη δράση ολοκληρωμένης αποτύπωσης των οπτικοακουστικών αρχείων και συλλογών της χώρας. Σκοπός της χαρτογράφησης είναι να εντοπιστεί και να καταγραφεί το σύνολο του οπτικοακουστικού αποθέματος εθνικής παραγωγής και σημασίας. Μέσω αυτής της διαδικασίας, απώτερος στόχος του ΕΟΑ είναι η παροχή πιστοποίησης για το υλικό κινούμενης εικόνας και ήχου.

Η συγκέντρωση των στοιχείων για το υλικό αυτό θα είναι ένα πολύτιμο εργαλείο αναφοράς για τους ερευνητές, ενώ παράλληλα θα βοηθήσει στην άσκηση αρχειακής οπτικοακουστικής πολιτικής. Η μέγιστη δυνατή καταγραφή της πληροφορίας για το εθνικό υλικό κινούμενης εικόνας και ήχου θα συμβάλλει ουσιαστικά στον σχεδιασμό όλων των εθνικών δράσεων και στη χάραξη ενισχυτικής πολιτικής σε ζητήματα διαχείρισης, διάσωσης και ανάδειξης του (δρώντας ως **εσωτερικό εργαλείο** για το ΕΟΑ και την πολιτική ηγεσία), ενώ η διάχυση της πληροφορίας που προκύπτει από μια καλή εποπτεία του οπτικοακουστικού αποθέματος της χώρας αποτελεί καταρχήν όφελος των ίδιων των πολιτών (δρώντας ως **πληροφοριακός κόμβος**).

Βασικά χαρακτηριστικά / αρχές του έργου χαρτογράφησης είναι τα ακόλουθα:

- Οπτικοακουστικό (Ο/Α) υλικό νοείται το υλικό κινούμενης εικόνας (με ή χωρίς ήχο), καθώς και το υλικό ήχου σε οποιοδήποτε μέσο καταγραφής.
- Ενδιαφέρει πρωταρχικά το υλικό εθνικής ή ομογενειακής παραγωγής, καθώς και το υλικό διεθνούς παραγωγής με εθνική σημασία, σύμφωνα με την κρίση του κατόχου.
- Η χαρτογράφηση αφορά όλους όσους έχουν Ο/Α υλικό είτε πρόκειται για ένα οργανωμένο οπτικοακουστικό αρχείο ή συγκροτημένη συλλογή είτε για τον κάτοχο μεμονωμένων οπτικοακουστικών τεκμηρίων, ακόμα και αν πρόκειται για ένα και μόνο τεκμήριο.
- Αναλυτικότερα, απευθυνόμαστε μεταξύ άλλων, σε: αρχεία, βιβλιοθήκες, μουσεία, οργανισμούς, ιδρύματα, κρατικούς φορείς, τοπική αυτοδιοίκηση, κόμματα, ΜΜΕ, σωματεία, επαγγελματικές ενώσεις, εταιρείες, γενικότερα επαγγελματίες -κυρίως-, παραγωγούς και διανομείς Ο/Α έργων-, αλλά και σε ιδιώτες.

Η ολοκληρωμένη αποτύπωση Ο/Α υλικού αφορά στην συγκέντρωση γενικών πληροφοριών για τους κατόχους και τον τρόπο επικοινωνίας μαζί τους (διεύθυνση, τηλέφωνο, ιστοσελίδα, στοιχεία των αρμοδίων για επικοινωνία κλπ), και πρωταρχικά στην συγκέντρωση

πληροφοριών για το υλικό τους -το εύρος, το περιεχόμενο, τη μορφή του-, καθώς και για την τρέχουσα και μελλοντική πολιτική του κατόχου για το υλικό.

Με δεδομένο ότι το αποτέλεσμα της χαρτογράφησης θα αποτελέσει σημαντικό εργαλείο άσκησης εθνικής αρχειακής Ο/Α πολιτικής και άρα θα χρησιμοποιηθεί ως εσωτερικό εργαλείο του Αρχείου, το κομμάτι της μελέτης, ανάλυσης, ταξινόμησης, ευρετηρίασης και συνδυαστικής χρήσης των πληροφοριών που συλλέγονται είναι ιδιαίτερα σημαντικό, όπως και η διαρκής επικαιροποίησή του.

Στο βαθμό που αυτό θα είναι εφικτό (συγκέντρωση επαρκών στοιχείων και παροχή άδειας από τους κατόχους), πρόθεση του ΕΟΑ είναι η διάχυση μέρους των πληροφοριών στο κοινό. Σε κάθε περίπτωση οι πληροφορίες χρησιμοποιούνται από το προσωπικό του ΕΟΑ που καθοδηγεί όσους αναζητούν υλικό σε συγκεκριμένες πηγές, που έχουν ελεγχθεί επισταμένα.

3. Ενέργειες Ωρίμανσης – Πιλοτική Φάση

Η πρώτη διαπίστωση της ιδρυτικής ομάδας του ΕΟΑ ήταν ότι δεν υπήρχαν συστηματικά καταγεγραμμένα επαρκή στοιχεία για το οπτικοακουστικό απόθεμα της χώρας. Οι προσπάθειες καταγραφής που έγιναν στο παρελθόν είτε ως αυτόνομα έργα είτε στο πλαίσιο άλλων δραστηριοτήτων δεν κατέληξαν σε επαρκή, καθολικά και διαθέσιμα αποτελέσματα. Ενδεικτικά και όχι αξιολογικά αναφέρονται μερικές από αυτές:

- Η καταγραφή το Μάρτιο του 1994, από την Κυριακή Αρσένη, τότε Διευθύντρια του Αρχείου – Μουσείου ΕΡΤ, στο πλαίσιο του έργου *Film and Television Collections in Europe The MAP –TV Guide*, όπου εκτός από την Κρατική Τηλεόραση (ΕΡΤ) καταγράφονται συνολικά 15 ακόμα φορείς, μεταξύ τους και ένα ιδιώτης, που έχουν Ο/Α υλικό με κύριους φορείς την τότε Ταινιοθήκη της ΓΓΕ (υλικό που ανήκει τώρα στο ΕΟΑ), την Ταινιοθήκη της Ελλάδας και το Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου. Επισημαίνεται ήδη από την κυρία Αρσένη η δυσκολία καταγραφής, ιδίως για το υλικό των ιδιωτών. Η συγκεκριμένη καταγραφή είχε τη μορφή πολύ περιληπτικής αναφοράς - μίας πρότασης ή παραγράφου- σχετικά με το υλικό και την παροχή των στοιχείων επικοινωνίας με τον κάτοχο και δημοσιεύτηκε στο παραπάνω έργο στα αγγλικά, χωρίς ευρεία διάχυση στην Ελλάδα.
- Το 2000 σχεδιάστηκε από το ΙΟΜ (Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων) το έργο της δημιουργίας ενός Κεντρικού Πληροφοριακού Συστήματος για την Εθνική Οπτικοακουστική Μνήμη, με σκοπό να καταχωρηθούν πληροφορίες και να παρουσιαστεί η ταυτότητα των αρχείων, αλλά και να δοθεί κεντρική πρόσβαση στο ίδιο το περιεχόμενο. Το ΙΟΜ απευθύνθηκε με ερωτηματολόγια σε 72 αποδέκτες σε όλη τη χώρα, 23 φορείς και 49 ιδιώτες, και έλαβε 17 απαντήσεις από φορείς και ιδιώτες που κατείχαν υλικό κινούμενης εικόνας, ήχου, αλλά και φωτογραφικό υλικό –στο αντικείμενο της έρευνας του ΙΟΜ συμπεριλαμβανόταν και το φωτογραφικό υλικό. Ωστόσο, ο σκοπός του έργου αποδείχτηκε πολύ φιλόδοξος, καθώς αφορούσε την πρόσβαση στο ίδιο το περιεχόμενο του υλικού των φορέων, σε επίπεδο τεκμηρίου. Έτσι, παρά τις καλές προθέσεις και τη συστηματική του έναρξη, το εγχείρημα δεν ολοκληρώθηκε.
- Στο προηγούμενο συνέδριο των Βιβλιοθηκών και Αρχείων Τέχνης το 2008, η κ. Κατερίνα Γεωργίου από την Ταινιοθήκη της Ελλάδας παρουσίασε μία συνοπτική καταγραφή των συλλογών των κυριότερων φορέων, κυρίως με αρχείο κινούμενης εικόνας, και με έμφαση στο φιλμ.

- Τέλος στο χώρο της μουσικής – υποκατηγορία των αρχείων ήχου- αναφέρουμε την έρευνα που είχε γίνει από το ΙΕΜΑ (Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής και Ακουστικής), στο πλαίσιο της προετοιμασίας του έργου για το Ψηφιακό Αρχείο του Νεώτερου και Σύγχρονου Ελληνικού Μουσικού Πολιτισμού. Μέρος των αποτελεσμάτων φιλοξενείται στο διαδίκτυο στη Μουσική Πύλη του ΙΕΜΑ, ενώ μία επισκόπηση παρουσιάστηκε στο συνέδριο IASA 2009, που οργανώθηκε από το ΕΟΑ, τον Σεπτέμβριο του 2009, στην Αθήνα.

Έχοντας την εμπειρία των παραπάνω ενεργειών, διερευνώντας τα λάθη και τους περιορισμούς που σημειώθηκαν και διαπιστώνοντας το κενό και την ασάφεια που παρέμενε στο ζήτημα της χαρτογράφησης του οπτικοακουστικού αποθέματος της χώρας αποφασίστηκε η υλοποίηση σχετικής δράσης από το ΕΟΑ.

Ακολούθησε επισταμένη μελέτη αντίστοιχων ολοκληρωμένων έργων εκτός Ελλάδος από τα οποία ενδεικτικά αναφέρονται τα:

- *The National Registry of Audiovisual Collections*, 1st Edition, 2007, του National Film & Sound Archive της Αυστραλίας
- *Moving Image Collections Archive Directory (MIC)*, 2004-2008, στις ΗΠΑ
- *The Researcher's Guide, Film, television, radio & Related Documentation Collections in the UK*, 7th Edition, 2006, του British Universities Film & Video Council, στη Μεγ. Βρετανία.

Στη συνέχεια κρίθηκε αναγκαία η διενέργεια μιας πιλοτικής φάσης, η οποία θα έδινε τα στοιχεία για τον πλήρη σχεδιασμό του έργου. Σχεδιάστηκε μονοσέλιδη απλή φόρμα ερωτηματολογίου, όπου εκτός από τα στοιχεία επικοινωνίας ζητούνταν και γενικές πληροφορίες για το υλικό του κατόχου. Με μορφή ελεύθερου κειμένου οι κάτοχοι έδιναν στοιχεία για τον Τίτλο, την Περιγραφή, την ύπαρξη Καταλόγου, το Χρονικό εύρος, τη Φυσική Περιγραφή, το Χώρο Φύλαξης, το Συνοδευτικό υλικό, την Προσβασιμότητα, τα Πνευματικά Δικαιώματα, την Ψηφιοποίηση, τις Συνεργασίες και τα Προβλήματα.

Το πιλοτικό έγινε με περιορισμένη - στοχευμένη συμμετοχή 19 φορέων, μεταξύ των οποίων ήταν: η ΕΡΤ Μουσείο-Αρχείο, η ΒΟΥΛΗ – Τηλεόραση, το Ινστιτούτο Επικοινωνίας, η Ταινιοθήκη της Ελλάδας, το Ίδρυμα Λίλιαν Βουδούρη, το Ίδρυμα Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, το Ίδρυμα Κωνσταντίνου Καραμανλή, το Μουσείο Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, ο ΚΥΚΛΟΣ-Κυκλαδικά Οπτικοακουστικά Αρχεία, το Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας, το Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, η ΔΕΗ, το Ίδρυμα Σ.Ο.Φ.Ι.Α. Ελλάδος, το Μουσείο Τηλεπικοινωνιών του ΟΤΕ, ο ΕΟΤ και ο Σύλλογος Φίλων του Σιδηροδρόμου και δύο ιδιώτες (Γιώργος Μελέας, Θεοδόσης Θεοδοσόπουλος),

Έγιναν ατομικές συναντήσεις, με αποτέλεσμα τη λήψη έντεκα συμπληρωμένων φορμών ερωτηματολογίων. Η επεξεργασία των απαντήσεων και τα αποτελέσματα των συναντήσεων κατέστησαν σαφές ότι χρειαζόταν επανασχεδιασμός του έργου, και ως προς τον τρόπο συλλογής των πληροφοριών και ως προς τον τρόπο επεξεργασίας των απαντήσεων.

4. Δομημένο Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο αποτελεί κατάλληλο τρόπο για να αποκομίσει κανείς σε μικρό χρονικό διάστημα, μεγάλο αριθμό απαντήσεων και επαρκή πληροφορία, προκειμένου να προχωρήσει σε στατιστικές αναλύσεις και να καταλήξει σε συμπεράσματα που να αφορούν αριθμούς. Γίνεται η αφορμή για μια πρώτη επικοινωνία και ταυτόχρονα ένα είδος πρότασης για μια σύντομη αρχικά συνεργασία με τον ερωτώμενο -στην παρούσα, τον κάτοχο οπτικοακουστικού υλικού. Από την άλλη, οι όποιες συγκεντρωθείσες πληροφορίες συνιστούν μια πρώτη εικόνα για τον όγκο και την κατάσταση του εθνικού οπτικοακουστικού αποθέματος, η οποία θα μπορούσε κάλλιστα να αποδοθεί με αριθμητικά στοιχεία όσο αφορά στις ανάγκες του υπάρχοντος υλικού και τις διαθέσεις των κατόχων του.

Ο στόχος του ερωτηματολογίου του ΕΟΑ είναι σαφώς ενημερωτικός και σε καμία περίπτωση δεν επιδιώκει την αναλυτική ή εξαντλητική καταγραφή και περιγραφή των τεκμηρίων. Στην πραγματικότητα, οι τριανταεννιά από τις σαράντα ερωτήσεις δε ζητούν πληροφορία σε επίπεδο τεκμηρίου, αλλά επιχειρούν να σκιαγραφήσουν το σύνολο του οπτικοακουστικού υλικού που κατέχει κάποιος είτε αυτό είναι ένα και μόνο τεκμήριο είτε πολλές συλλογές. Για περαιτέρω διευκρινίσεις ή και για τη διευκόλυνση του ερωτώμενου, κρίνεται σκόπιμη η τακτική προφορική επικοινωνία και συνάντηση με τον ερωτώμενο /κάτοχο.

Μολονότι πρόκειται για σχετικά απλό και οικονομικό πληροφοριακό μέσο, ένα καλοσχεδιασμένο ερωτηματολόγιο που στοχεύει στη μέγιστη δυνατή, αλλά και ποιοτική ανταπόκριση έχει σημαντικό κόστος στο χρόνο σχεδιασμού, διαχείρισης και ερμηνείας του. Ως εκ τούτου δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στη μεθοδολογία και γενικότερα στις επιλογές και αποφάσεις σχεδιασμού και διαχείρισης.

Με ζητούμενα τόσο τη θετική ανταπόκριση, όσο και τη λειτουργικότητα του μέσου, για την αποκόμιση όσο το δυνατόν πιο αξιόπιστων και αναλυτικών απαντήσεων, η έρευνα επικεντρώθηκε σε ποσοτικά χαρακτηριστικά. Στις περιορισμένες ποιοτικές μετρήσεις αποφεύχθηκαν επιμελώς οι εκφράσεις με αμφισημία, και προβλέφθηκαν τιμές που να εκφράζουν αναλυτικά ποιοτικές διαφορές και διαβαθμίσεις.

Βασική σχεδιαστική αρχή και στόχος ήταν η σαφήνεια – η εύκολη και γρήγορη κατανόηση-, στη δομή του ερωτηματολογίου και στη διατύπωση των ερωτήσεων. Ως εκ τούτου, επιλέχθηκε η χρήση τίτλων και υπότιτλων, προκειμένου ο ερωτώμενος να αντιλαμβάνεται εξαρχής το περιεχόμενο των ερωτήσεων που καλείται να απαντήσει – η συμπλήρωση μοιάζει ευκολότερη και λιγότερη κουραστική.

Η έκταση του ερωτηματολογίου δεν είναι μικρή, δεδομένου ότι εκτός των βασικών στοιχείων ταυτότητας του κατόχου ενδιαφέρουν αναλυτικότερα τα στοιχεία ταυτότητας του υλικού (προέλευση, ποσότητα, φυσική κατάσταση, θεματολογία κ.ο.κ.), καθώς και ζητήματα της διαχείρισής του (αποθήκευση/φύλαξη, καταμέτρηση, ταξινόμηση/τεκμηρίωση, ψηφιοποίηση, συντήρηση, πρόσβαση και προβολή/ανάδειξη). Ως εκ τούτου, διατυπώνονται σαράντα ερωτήσεις, για τις εικοσιέξι από τις οποίες παρέχεται η δυνατότητα πολλαπλής επιλογής σε καταγεγραμμένες τιμές. Ο τρόπος αυτός περιορίζει το χρόνο συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, «προσανατολίζει» –αποτελεί επισήμανση ή και διευκρίνιση σε επιμέρους ζητήματα του ερωτήματος- και διευκολύνει τον χρήστη.

Στον σχεδιασμό του ερωτηματολογίου μελετήθηκαν και λήφθηκαν υπόψη ανάλογα παλαιότερα και σύγχρονα εγχειρήματα, όπως των:

- Έρευνα και ερωτηματολόγιο για τα ελβετικά αρχεία κινηματογράφου και τηλεόρασης από το Memoriav- Association for the preservation of the audiovisual heritage of Switzerland, 2004-2006.
- Έρευνα και ερωτηματολόγιο NUMERIC - Statistics on digitisation of cultural materials in Europe, IPF Ltd, 2007.
- Edwin Klijn & Yola de Lusenet, *Tracking the reel world: A survey of audiovisual collections in Europe*, TAPE-European Commission on Preservation and Access, 2008.
- Ερωτηματολόγιο και μελέτη από το MIC- Moving Image Collections Archive Directory (MIC), Library of Congress & Association of Moving Image Archivists, 2004-2008.
- Εξειδικευμένη έρευνα με χρήση ερωτηματολογίου για την μακροχρόνια συντήρηση ψηφιακών συλλογών στο πρόγραμμα PrestoPRIME 2009.

Ωστόσο, το ερωτηματολόγιο θα έπρεπε να διαμορφωθεί με τρόπο εύληπτο, ικανό να προσεγγίσει τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα.

Το περιεχόμενο του ερωτηματολογίου διαρθρώθηκε σε τρεις ενότητες:

A. Δηλώνονται βασικές πληροφορίες για την ταυτότητα και την επικοινωνία με τον Κάτοχο. Στην ενότητα αυτή γίνεται σαφές εάν ο ερωτώμενος διαθέτει οπτικοακουστικό υλικό ή εάν προτίθεται να αποκτήσει στο μέλλον.

B. Ζητούνται πληροφορίες για το ίδιο το οπτικοακουστικό υλικό και τη διαχείρισή του.

Η ενότητα αυτή δομείται

- i) σε γενικές ενημερωτικές πληροφορίες για την καταμέτρηση του υλικού, την συγκρότηση συλλογών και καταλόγων, αλλά και την προέλευση του υλικού και τις βασικές διαχειριστικές πράξεις που ασκεί σε αυτό ο κάτοχος. Στόχος μια πρώτη εικόνα του όγκου και της αξιοποίησης του οπτικοακουστικού υλικού.
- ii) σε πληροφορίες για τη μορφή του υλικού (από τον μορφότυπο μέχρι τη φυσική του κατάσταση, αλλά και τον τρόπο διαχείρισης της κατάστασης του υλικού από τον Κάτοχο- στέγαση/αποθήκευση, συντήρηση)
- iii) σε πληροφορίες για το θεματικό περιεχόμενο του υλικού (από τη γλωσσική απόδοση του περιεχομένου και τη χρονολόγηση της παραγωγής του μέχρι την αυθεντικότητά του/πρωτότυπα, αντίγραφα, διπλότυπα, και την ύπαρξη τεκμηριωτικού υλικού).
- iv) σε θέματα ψηφιοποίησης του υλικού - μορφότυπο και μέσο αποθήκευσης, τύχη των αναλογικών πρωτοτύπων μετά την ψηφιοποίησή τους, αλλά και τα κριτήρια απόφασης του Κατόχου για την ψηφιοποίηση του υλικού –απάντηση με σήμανση πολλαπλών τιμών-επιλογών και ιεράρχηση με τιμές ποιοτικής δαβάθμισης.
- v) σε πληροφορίες που αφορούν αυτή καθαυτή την πρόσβαση στο υλικό (τη μορφή και τον όγκο του προσβάσιμου υλικού, τα μέσα και οι όροι με τους οποίους είναι προσβάσιμο, οι ομάδες χρηστών αλλά και η συχνότητα χρήσης του).
- vi) σε πληροφορίες σχετικές με τη γενικότερη Πολιτική του Κατόχου, έτσι όπως ο ίδιος την αντιλαμβάνεται. Ζητείται μία ατομική αποτίμηση της σημασίας του υλικού για τον ίδιο τον Κάτοχο και μία εκτίμηση για την αναμενόμενη ετήσια αύξηση του υλικού -ερώτηση που ταυτόχρονα διευκρινίζει τη συνέχιση πρόσκτησης ή παραγωγής νέου υλικού. Η ενημέρωση για τα σημαντικότερα άμεσα ζητήματα που αντιμετωπίζει ο Κάτοχος για το υλικό του επιτυγχάνεται από την συνεξέταση δύο ερωτήσεων, με δυνατότητα απάντησης είτε μέσω ιεράρχησης πολλαπλών επιλογών είτε με ανάπτυξη ελεύθερου κειμένου.

Γ. Διευκρινίζεται η συναίνεση του Κατόχου **στη δημοσιοποίηση των δηλωθέντων στοιχείων**. Απαιτείται η ενυπόγραφη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, θεωρώντας πως η ημερομηνία και η υπογραφή του Ερωτώμενου καθιστούν έγκυρες τις δηλώσεις του.

Προς διευκόλυνση των χρηστών αποφασίστηκε να υπάρξουν δύο τύποι ερωτηματολογίου, μία έντυπη που θα αποστέλλοταν ταχυδρομικά και μία μέσω διαδικτύου, η οποία να μπορεί να συμπληρώνεται online. Για τη δεύτερη περίπτωση επιλέχθηκε μία open source εφαρμογή, η LimeSurvey, η οποία παρέχει ένα εύχρηστο και αξιόπιστο εργαλείο. Και τα δύο είναι διαθέσιμα σε όλους μέσω της σελίδας του ΕΟΑ (www.avarchive.gr στην ενότητα «Έργα»).

Αν και η συγκεκριμένη εφαρμογή υποστηρίζει υπολογιστικά δεδομένα και στατιστική ανάλυση, εκ των πραγμάτων δε θα μπορούσε να υποστηρίξει αποτελεσματικά μία εξαντλητική επεξεργασία των δεδομένων είτε γιατί η πληροφορία εντοπιζόταν συνεπτυγμένη σε πεδία ελεύθερου κειμένου, -απαιτείται επομένως διάκριση της πληροφορίας- είτε γιατί η καταγεγραμμένη πληροφορία απαιτούσε περαιτέρω έλεγχο από άλλες πηγές.

5. Βάση δεδομένων

Κατά συνέπεια σύντομα προέκυψε ως απαίτηση η ανάγκη για μία βάση δεδομένων που θα κατέγραφε αναλυτικότερα την πληροφορία για την χαρτογράφηση του εθνικού οπτικοακουστικού αποθέματος και η οποία θα προέκυπτε τόσο από τα ερωτηματολόγια, όσο και από άλλες πηγές. Κάτι τέτοιο θα επέτρεπε την συγκρότηση μιας πληρέστερης εικόνας του οπτικοακουστικού αποθέματος της χώρας.

Κατά συνέπεια, υπήρχε η απαίτηση για συλλογή και επεξεργασία σύνθετης και ευαίσθητης πληροφορίας και επομένως για ένα εργαλείο αποκλειστικά εσωτερικής χρήσης. Ωστόσο, μία καλοσχεδιασμένη αναλυτική καταγραφή της κατάστασης των οπτικοακουστικών με δυνατότητες σύνθετης αναζήτησης θα μπορούσε να αποδώσει μέρος της πληροφορίας, διαμορφωμένης σε ενδιαφέροντα για το κοινό, προϊόντα –κόμβο χαρτογράφησης των οπτικοακουστικών στην Ελλάδα ή θεματικούς κόμβους χαρτογράφησης των οπτικοακουστικών.

Για τον σχεδιασμό της βάσης μελετήθηκαν και λήφθησαν υπόψη ανάλογα εγχειρήματα από μεγάλους οργανισμούς που χειρίζονται οπτικοακουστικό ή αρχαιακό υλικό, η ευρωπαϊκή και ελληνική νομοθεσία για την πολιτιστική κληρονομιά και τα πνευματικά δικαιώματα, χρονολόγια και ιστορία των οπτικοακουστικών, ενώ για την ορολογία μελετήθηκαν θησαυροί όρων και γλωσσάρια που αφορούν τα οπτικοακουστικά.

Η πληροφορία του ερωτηματολογίου αναλύθηκε και αναδομήθηκε σε μικρή, καθαρή και επεκτάσιμη οντολογία, με σχήμα που ακολουθεί στοιχεία του προτύπου CIDOC-CRM (<http://cidoc.ics.forth.gr/>) (δράστης, δράση και αντικείμενο). Βασικά γνωρίσματα του σχεδιασμού η σαφήνεια, η μέγιστη δυνατή διάκριση και ακρίβεια της πληροφορίας και η αποφυγή επαναλήψεων και αμφισημιών. Κύριες έννοιες, ο Κάτοχος και το είδος του Υλικού του (μορφή, περιεχόμενο και κατάσταση). Η σχέση του Κατόχου με το Υλικό του μορφοποιείται από την πολιτική του Κατόχου για το υλικό του, δηλαδή, τον τρόπο διαχείρισης –διάκριση των διαχειριστικών πράξεων και επιμέρους δόμησή τους ανά τύπο διαχειριστικής πράξης, στάδιο εργασίας, επίπεδο τεχνογνωσίας, μέσα υλοποίησης/επίπεδο εξοπλισμού και ποσοστό υλοποίησης-, αλλά και τις μελλοντικές προοπτικές του (κριτήρια απόφασης και άμεσες προτεραιότητες).

Ιδιαίτερες απαιτήσεις στον σχεδιασμό του συστήματος αποτέλεσαν η δυνατότητα διατήρησης και ταυτόχρονης εμφάνισης της πληροφορίας από διαφορετικές πηγές, αλλά και η δυνατότητα υπολογισμών και στατιστικών αναλύσεων σε κάθε εκδοχή της πληροφορίας. Η εκάστοτε έγκυρη πληροφορία σημαίνεται και λαμβάνεται υπόψη σε μία συνολική εικόνα για τον Κάτοχο και το υλικό του.

Ένα ενδιαφέρον ακόμα σημείο στον σχεδιασμό της βάσης είναι η πρόβλεψη για ένα είδος ποιοτικής εκτίμησης του ίδιου του ΕΟΑ σε σχέση με την καταγεγραμμένη πληροφορία. Κρίνοντας ότι η χαρτογράφηση του οπτικοακουστικού αποθέματος δεν είναι μία στατική μελέτη, αλλά μία διαδικασία σε εξέλιξη, με σοβαρό αντίκτυπο στην χάραξη πολιτικής του ΕΟΑ, θεωρήθηκε απαραίτητο στο σύστημα να εμφανίζεται τόσο η εξελικτική πορεία των επαφών του ΕΟΑ με τους κατόχους, όσο και μία αποτίμηση του ΕΟΑ για το προφίλ του καταγραφόμενου οπτικοακουστικού υλικού. Η προσθήκη αυτή ενισχύει τη λειτουργικότητα του ίδιου του εργαλείου/μέσου εξυπηρετώντας ουσιαστικά τις εσωτερικές εργασίες του ΕΟΑ.

Η υλοποίηση της βάσης δεδομένων γίνεται σε MySQL και Django -προγραμματιστική γλώσσα Python.

6. Εκπόνηση κυρίου έργου – πρώτη φάση (παρούσα)

Τον Ιούλιο του 2009 εστάλησαν 50 ερωτηματολόγια σε δειγματοληπτική ομάδα χρηστών, διαφορετική από εκείνη του πρώτου πιλοτικού (38 φορείς - 8 διεθνή φεστιβάλ, 4 φορείς εθνικής εμβέλειας, 4 πανεπιστημιακά/ερευνητικά ιδρύματα, 12 κέντρα έρευνας και μελέτης, 4 μουσεία, 6 αρχαία-, 8 επαγγελματίες και 4 συλλέκτες). Σκοπός ήταν μια πρώτη εκτίμηση του οπτικοακουστικού αποθέματος σε κρατικό, ημικρατικό και ατομικό επίπεδο.

Από τους 50 παραλήπτες απάντησαν επίσημα, αποστέλλοντας συμπληρωμένα ερωτηματολόγια, οι 26 (ηλεκτρονικά οι 17 και σε έντυπο οι 9), 2 απάντησαν προφορικά, ενώ υπάρχει επικοινωνία και αναμονή για επίσημη απάντηση από 22 ακόμα κατόχους. Με βάση τα συνήθη αναμενόμενα ποσοστά απόκρισης, τα παρόντα ποσοστά απόκρισης κρίνονται ιδιαίτερα ικανοποιητικά, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παραμέτρους (χρόνο, διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό, αντίστοιχες προηγούμενες προσπάθειες στην Ελλάδα, νοοτροπία κ.ο.κ.).

Η επεξεργασία των απαντήσεων βρίσκεται σε εξέλιξη.

Ενδιαφέρον, όχι όμως και έκπληξη, προκαλεί το γεγονός ότι κάτοχοι που διαθέτουν ιστοσελίδα με προβολή του υλικού και του έργου τους απαντούν συνοπτικά, συχνά αόριστα και κάποτε αντιφατικά με όσα δηλώνουν στην ιστοσελίδα τους, ενώ δε λείπουν και οι περιπτώσεις παντελούς αποσιώπησης πληροφορίας, η οποία ωστόσο καταγράφεται σε ιστοσελίδα ή άλλο μέσο με αποδέκτη το ευρύ κοινό. Αντίθετα, κάτοχοι που επιζητούν άμεσα περαιτέρω αξιοποίηση του υλικού τους είναι πολύ αναλυτικότεροι και πιο ακριβείς στις δηλώσεις-απαντήσεις τους. Ακόμα και όσοι κατά τη διάρκεια προσωπικής συνάντησης εξέφραζαν την ένθερμη ανταπόκρισή τους στο εγχείρημα χαρτογράφησης του οπτικοακουστικού αποθέματος στο πλαίσιο πάντα μιας προοπτικής διάσωσης και αξιοποίησης του υλικού τους, όταν έφτανε η στιγμή της συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, ήταν εντυπωσιακή η «έκπτωση» στην καταγραφή της πληροφορίας.

Καθώς οι απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο δεν αποτελούν αρκούντως έγκυρη πηγή πληροφόρησης, απαιτούνται περαιτέρω διευκρινίσεις, μελέτη και έλεγχος των απαντήσεων από συμπληρωματικές πηγές, ενώ άκρως απαραίτητη κρίνεται η προσωπική επικοινωνία με

τον κάτοχο, καθώς και μία τουλάχιστον επαφή με το ίδιο το υλικό. Κατά περίπτωση, η τακτική αυτή είναι καλό να προηγείται της συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου.

Η καχυποψία που ενίοτε εκδηλώνεται με επίπτωση στην ποιότητα της δηλωθείσας πληροφορίας καθιστά άμεση προτεραιότητα του ΕΟΑ, την γνωστοποίηση και οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων και των στόχων του. Η γνώση μιας χαρτογράφησης του εθνικού οπτικοακουστικού αποθέματος θα έχει αποκλειστικά πληροφοριακό χαρακτήρα, η δημοσιοποίηση των στοιχείων ορίζεται αποκλειστικά από τους ίδιους τους κατόχους, ενώ η ωφέλεια που θα προκύψει από αυτή συνίσταται για μεν το ΕΟΑ, σε αποκόμιση γνώσης και οδηγό στη χάραξη εθνικής πολιτικής, για δε τους κατόχους, σε γνωστοποίηση του υλικού τους, αλλά και στη δυνατότητα μελλοντικής συμμετοχής τους σε δράσεις και ενισχυτικά προγράμματα.

Σε μια ποιοτική σύντομη αποτίμηση των απαντήσεων προκύπτουν τα εξής:

Εκτός των φορέων με οργανωμένες οπτικοακουστικές συλλογές, οι λοιποί φορείς χρησιμοποιούν το οπτικοακουστικό υλικό ως τεκμηριωτικό ή συνοδό υλικό, του οποίου φαίνεται να γνωρίζουν μεν την αξία, όχι όμως και τις απαιτήσεις του ιδιαίτερου τρόπου διαχείρισής του.

Παρήγορη ήταν η παρατήρηση ότι με αφορμή το ερωτηματολόγιο, οι ερωτώμενοι επανεξέταζαν το υλικό τους και επαναπροσδιόριζαν τις ανάγκες του.

Σε κάθε περίπτωση οι αντιφάσεις είτε η ασάφεια των απαντήσεων που αφορούν την καταμέτρηση (12 από τις 22 θετικές απαντήσεις), οι ελλείψεις εγκαταστάσεις και οι ελλείψεις σε προγράμματα συντήρησης (στο 80% των ερωτηθέντων με υλικό σε κακή κατάσταση), αλλά και οι πρόχειρες, εύκολες λύσεις σε ζητήματα ψηφιοποίησης -πολλές από τις προσπάθειες τεκμηρίωσης, ψηφιοποίησης και συντήρησης παρουσιάζουν σοβαρά κενά που προοιωνίζουν την ανάγκη για εκ νέου διαχείριση του υλικού στο άμεσο μέλλον- παραπέμπουν στην άμεση ανάγκη παιδευτικής πολιτικής σε ζητήματα διαχείρισης του οπτικοακουστικού υλικού και στην ανάγκη χρηματοδότησης δράσεων μεγάλου εύρους, οι οποίες θα εξασφαλίζουν την ποιότητα της απαραίτητης τεχνογνωσίας και του απαραίτητου εξοπλισμού.

7. Συμπεράσματα - Επόμενα Βήματα

Εν κατακλείδι, στην παρούσα φάση μελετώνται η απόκριση, η διαδικασία συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων και οι ίδιες οι απαντήσεις, με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων και τη δυνατότητα βελτίωσης τόσο του ποσοστού απόκρισης, όσο και του ποσοστού πληρέστερων απαντήσεων – πληροφοριών. Ταυτόχρονα, ολοκληρώνεται και η υλοποίηση της Βάσης Δεδομένων.

Παράλληλα με την έναρξη εισαγωγής δεδομένων στη Βάση, θα διεξαχθεί η δεύτερη φάση μαζικής αποστολής ερωτηματολογίων, με νέα, συμπληρωμένη εκδοχή του ερωτηματολογίου και μικρές αλλαγές στον τρόπο προσέγγισης των κατόχων. Αντίθετα με τη δειγματοληπτική προσέγγιση της πρώτης φάσης, η μαζικότητα της δεύτερης αποστολής συνίσταται στην προσέγγιση επαγγελματικών κλάδων ή μιας ολόκληρης κατηγορίας κατόχων. Μάλιστα, κατά περίπτωση, η δεύτερη φάση θα εφαρμοστεί σε συνεργασία με συλλογικά όργανα (επαγγελματικές ενώσεις, σωματεία, ομογενειακές οργανώσεις, Ακόλουθοι Τύπου κλπ).

Σε επόμενο στάδιο, θα υπάρξει ανοιχτή πρόσκληση στους κατόχους οπτικοακουστικού υλικού, για αυτόβουλη συμπλήρωση του ήδη αναρτημένου στο διαδίκτυο ερωτηματολογίου. Στόχος είναι η όσο το δυνατόν πληρέστερη καταγραφή, αλλά και η συνεχής επεξεργασία και επικαιροποίηση των στοιχείων.

Η απόκριση και η εργασία της πρώτης φάσης προσέδωσε αρκετή αισιοδοξία για μία συνέχεια στο εγχείρημα της χαρτογράφησης για ένα ακόμα καλύτερο αποτέλεσμα. Από την άλλη, έγινε εμφανές ότι απαιτείται ακόμα αρκετή προσπάθεια από μέρος του ΕΟΑ, ώστε να οικοδομήσει ουσιαστικότερα την εμπιστοσύνη του κοινού, σε ένα περιβάλλον όπου ήταν μέχρι πρότινος έντονα αισθητή η απουσία μιας εθνικής πολιτικής απέναντι στην οπτικοακουστική κληρονομιά της χώρας.

Η εμπειριστατωμένη αποτύπωση του Εθνικού Οπτικοακουστικού Αποθέματος συνεισφέρει αποτελεσματικά στον βασικό ιδρυτικό σκοπό του ΕΟΑ να υποστηρίζει τους κατόχους οπτικοακουστικού υλικού σε θέματα διαχείρισης του υλικού τους, αλλά και να παρέχει πληροφόρηση σε ερευνητές, επαγγελματίες, αλλά και στο ευρύ κοινό. Η κατάλληλη υποστήριξη του ΕΟΑ στη συνέχιση του έργου του θα συμβάλλει στη γενικότερη ετοιμότητα του μηχανισμού του να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των κατόχων, ζητούμενο και στοίχημα για το άμεσο μέλλον.

Η συμμετοχή όλων των κατόχων οπτικοακουστικού υλικού στο έργο χαρτογράφησης είναι πολύτιμη!